

Ivan Lajić
Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

UTJECAJ MIGRACIJA NA NOVIJE UKUPNO KRETANJE PUČANSTVA CRESKO-LOŠINJSKOG OTOČNOG PODRUČJA

SAŽETAK

Depopulacija je najrašireniji demografski proces na jadranskim otocima u ovom stoljeću. Međutim, unutar ovog prostranog arhipelaga možemo razlikovati otočne podskupine kod kojih je depopulacija dostigla točku izumiranja populacije, dok možemo pronaći pojedine otoke i otočne skupine kod kojih je primjetna revitalizacija. Takav je slučaj sa otočjem Cres-Lošinj, koji u novije vrijeme bilježi porast broja stanovnika. Ta promjena posljedica je prvenstveno pozitivnog migracijskog salda otočnih centara, ali i glavnine obalnih naselja, dok je depopulacija i nadalje pojava unutrašnjosti otoka i malih otoka. Ovaj rad istražuje u kojoj su mjeri migracije utjecale na predznak ukupnog kretanja pučanstva pojedinih skupina naselja otočja Cresa i Lošinja u posljednjih trideset godina.

Demografsko istraživanje otočja Cresa i Lošinja uvršteno je u istraživanja i demografsku analizu tzv. "malih populacija". Možda će to začuditi naročito stanovništvo ovih prostora, pogotovu Primorce, koji znaju da je ovaj otočni kompleks (Cres-Lošinj) najveći prostor jadranskog arhipelaga, gdje zasebno otok Cres (uz Krk i Brač) prednjači površinom među otocima istočne obale Jadrana. Međutim, po svim demografskim i fizičkim kriterijima to su mali otoci, što potkrepljuje i opredjeljenje eksperata UNESC-a, premda duljinom obale i brojnošću naselja nadmašuju znatno veće, i mnogoljudnije i poznatije otoke drugih mora.

Ovisno o sadržaju i temi pojedine diskusije, u ovom će radu biti vidljiva različita usmjerenost prema jedinici istraživanja. Tretirat ćemo pojedina naselja (njih 39): uspoređivati grupe naselja ovisno o udaljenosti od morske obale (obalna naselja-naselja u unutrašnjosti otoka); urbano-ruralna naselja; naselja i stanovništvo pojedinih otoka; male otoke lošinjskog arhipelaga (Ilovik, Unije, Susak, Male i Velike Srakane), i naposljetku, sveukupnost naselja i pučanstva cresko-lošinjskog arhipelaga.

Početak vremenske serije u analizi-godina 1961. nije odabran slučajno, jer približno tada počinju novi procesi koji će se bitno odraziti na demografsku sliku otočja. Najznačajnija promjena bit će ekspanzija turističkog prometa i popratnih djelatnosti, a u demografskom pogledu zaustavljanje globalne otočne depopulacije.

Godine 1961. otočje Cres-Lošinj brojilo je 11 954 stanovnika i po broju žitelja bilo je na petom mjestu istočnojadranskog arhipelaga /poslije Korčule, Brača, Krka i Hvara/.

a udjelom žitelja u Kvarnerskom otočju sudjelovalo je sa 27,9%. U tom broju Cres je participirao sa 4373 stanovnika ili 36,6%, a Lošinj sa 7581 stanovnika ili 63,4%. U usporedbi s rezultatima prvoga službenog popisa pučanstva (1857.) udio žitelja otoka Cresa u ukupnom broju stanovništva arhipelaga opao je za pet postotnih poena (41,7% godine 1857.), što govori o prisutnijoj sekularnoj depopulaciji. Upravo godine 1961., nakon pola stoljeća zaustavlja se depopulacija na otoku Lošinj, istina neznatno, ali dovoljno indikativno da se zaključí o nekim promjenama u demografskom kretanju otoka ili njegovim naseljima (iscrpljenost emigracijskog kontingenta, pojačane imigracije uvjetovane čimbenicima privlačenja, dok isključujemo promjene vezane uz porast prirodnog prirasta).

Bitne kvantitativne promjene stanovništva otoka Lošinja posljedica su porasta broja stanovništva naselja Malog Lošinja u kojem je broj stanovnika u međupopisno vrijeme 1953-1961. rastao stopom od 2,3% na godinu. Nasuprot porastu broja stanovnika centralnog otočnog naselja, preostala otočna naselja depopulirala su stopom od punih 2,8%, a to je ekstremna regresija prema klasifikaciji depopulacije (Lajić, I. 1992). Osjetnom depopulacijom zahvaćeni su već svi mali otoci lošinjskog arhipelaga.

Demografska situacija na Cresu donekle nalikuje lošinjskoj. Naime, glavno otočno naselje ne depopulira, i to prvi put u ovom stoljeću. Međutim, to nije dovoljno da se promjeni predznak smjera u kretanju ukupnoga creskog stanovništva, jer od preostalih 29 naselja samo tri bilježe porast, i što je demografski interesantno, minimalno povećanje broja stanovnika pokazuju i dva naselja u unutrašnjosti otoka (Loznati, Punta Križa). To je rezultiralo padom broja stanovnika i prijelaz u fazu ekstremne depopulacije.

Glavna značajka ukupnoga kretanja stanovništva između popisa 1961-1971 (tablica 1) jest nastavak depopulacije koja se i pojačala u naseljima unutrašnjosti otoka Cresa, a naročito na malim otocima lošinjskog arhipelaga. Samo naselja Veli i Mali Lošinj imaju veći broj žitelja nego prilikom prethodnog popisa pučanstva, Osor stagnira, dok sva preostala naselja, uključujući i grad Cres proživljavaju depopulaciju. Takvo stanje rezultiralo je smanjenjem broja stanovnika otoka Cresa za 837, a Lošinja za 1128 osoba.

Depopulacija (otoci: Cres -2,1%; Lošinj -1,6%) smanjuje udio ovog otočja u broju stanovnika Kvarnerskih otoka (25,6%) koji su tada također u depopulirajućoj fazi demografskog razvitka, iako, ne toliko vidljivo kao cresko-lošinjska otočna skupina.

Tablica 1.

Ukupno kretanje broja stanovnika karakterističnih skupina naselja otočja Cresa i Lošinja 1961-1991.

Otoci i skupine naselja	Godina popisa			
	1961.	1971.	1981.	1991.
1	2	3	4	5
Otok Cres	4373	3526	3176	3238
Otok Lošinj	7581	6453	7185	8558
Gradska naselja	5845	6199	7252	8880
Otoci lošinjskog arhipelaga	1927	668	497	424
Obalna naselja otoka Cresa	2293	2184	2229	2591
Naselja unutrašnjosti o.Cresa	2080	1352	949	647

Izvori:

Korenčić, M. Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971,

Dokumentacija 553, RSZ, Zagreb, 1984.

Dokumentacija 881, RZS, Zagreb, 1992.

Gradska naselja (Mali Lošinj i Cres po administrativnom kriteriju/N.N.8/59, a Osor prvenstveno po povijesnom kriteriju) ukupno povećavaju broj stanovnika, što je rezultat većeg povećanja broja žitelja M.Lošinja (1,0%) nego pada broja creskog stanovništva (-0,2%). Kao što smo već spomenuli broj stanovnika Osora stagnira ("povećao" se samo jednim stanovnikom). Mali Lošinj jedno je od rijetkih naselja na otočju koje je zadržalo, unatoč višedecenijskih neprekinutih emigracija relativno kvalitetnu biološku bazu populacije. Prosječna godišnja stopa nataliteta iznosila je 18,2‰, što je najviše na ovom prostoru, a ujedno i više od republičkog prosjeka i prosječne stope nataliteta hrvatskih urbanih područja. Mortalitet je bio niži (8‰) nego što je odražavala starosna struktura populacije, pa se zacijelo može zaključiti o kvalitetnijim zdravstvenim uvjetima života stanovništva ovog naselja.

Suprotstavljajući natalitet mortalitetom dobivamo solidan prirodni prirast za zatečenu etapu demografskog razvitka (10‰, a apsolutni prirodni prirast 416 stanovnika). Drugo po veličini mezoregionalno naselje, grad Cres, tada ima nepovoljne biološke značajke reprodukcije. Naime, mortalitet ($m' = 12,6\%$; aps. 233) u tom je razdoblju bio viši nego natalitet ($n' = 11,8\%$; aps. 218), pa je zbog toga prosječni godišnji denatalitet međupopisnog razdoblja bio 0,8‰. U Osoru uočavamo više uzastopnih godina kad nije registrirano rađanje, ali se

učestalo registriralo umiranje. Logičnu konzekvencu takvih bioloških odnosa odražava denatalitet od - 9,2%.

Tablica 2

Živorodeni, umrli i prirodni prirast /pad/ skupina naselja otočja Cresa i Lošinja 1961-1991.

Otoci i skupine naselja	1961-1971			1971-1981			1981-1991		
	N	M	PP	N	M	PP	N	M	PP
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Otok Cres	348	587	-239	373	547	-174	372	479	-107
Otok Lošinj	939	886	53	1018	951	67	1195	939	256
Gradska naselja	867	575	292	1156	679	477	1325	708	617
Otoci lošinj- skoga arhipelaga	61	242	-181	42	152	-110	30	109	-79
Obalna naselja otoka Cresa	240	297	-57	329	315	14	352	264	88
Naselja unutra- šnjosti	108	290	-182	44	232	-188	20	215	-195

N= ukupni broj rođenih

M= ukupni broj umrlih

PP=apsolutni prirodni prirast/pad/

Izvori: Dokumentacija RZS, Dokumentacija rođenih i umrlih po naseljima 1962-1991

Druga komponenta ukupnog kretanja stanovništva-mehaničko kretanje, glavninom odudara od biološkoga, kao i ukupnog kretanja. Usprkos privrednoj atraktivnosti grada Malog Lošinja, potisnih čimbenika bilo je više nego atraktivnih što je dovelo do blagog, ali ipak negativnog migracijskog salda promatranog desetljeća (tablica 3) koji je iznosio - 20 stanovnika. Ovu pojavu pripisujemo relativno mlađoj dobnoj strukturi stanovništva u naseljima u kojima su izraženije migracijske predispozicije i koja napušta zavičajni otok u okolnostima otvaranja novih, ali i obnovi tradicionalnih emigracijskih smjerova, te još nedovoljno snažnoj akceleracijskoj ulozi turizma.

Tablica 3

Apsolutni migracijski saldo i tip kretanja stanovništva skupina naselja otočja Cresa i Lošinja 1961-1991

Otoci i otočne skupine	Migracijski saldo			Tip kretanja stanovništva		
	1961-71	1971-81	1981-91	1961-71	1971-81	1981-91
1	2	3	4	5	6	7
Otok Cres	-598	-184	169	E4	E4	E3
Otok Lošinj	-1181	665	1117	E3	I1	I1
Gradska naselja	-38	576	1327	I1	I1	I1
Otoci lošini. arhipelaga	-1078	61	6	E4	E4	E4
Obalna naselja Cresa	-102	31	274	E4	I1	I1
Naselja unutr. otoka Cresa	-496	-215	-107	E4	E4	E4

Izvori: isti kao u tablicama 1. i 2.

Istovremeno, u ovom je desetljeću zabilježen izuzetni imigracijski val: 1349 imigranata, a to znači da je svaki treći stanovnik došljak. Istovremeno, navedeni podaci govore i o pravom eksodusu autohtonog malološinjskog pučanstva jer je u desetljeću 1961-1971. glavno naselje otočne skupine napustilo 1369 stanovnika, ponajprije onih radnoaktivne i predaktivne dobi. Promatrajući ovu pojavu s demografskog stajališta povoljna je okolnost da je imigracijski kontingent sličan emigracijskom. Možemo istaći da je tada rijetko koji grad u Hrvatskoj imao tako malo autohtonog življa kao Mali Lošinj (33,4%). Na primjer Zagreb -38,3%; Split -48,1%; Rijeka -40,6% itd. Ujedno se postavlja i pitanje kako to da matično stanovništvo olako napušta rodni grad, koji istovremeno snažno privlači došljačko. Odgovor se vjerojatno nalazi u sferi tadašnje gospo-darske, političke, međuetničke i socijalno-psihološke zbilje.

Analizirajući kretanje stanovništva na temelju odnosa prirodne i popisom ustanovljene dinamike Mali se Lošinj (Friganović, M. 1973) svrstava u eksodusni tip E1, što znači da je prirodno i popisom ustanovljeno kretanje pozitivno, uz veću stopu prirodnog prirasta u odnosu na stopu ukupnog porasta broja stanovnika.

Za razliku od Malog Lošinja grad Cres u tom je međupopisu imao prirodni pad stanovništva (denatalitet), ali i negativni migracijski saldo. Cres nije bio toliko imigracijski atraktivan, premda se na prvi pogled nalazi na boljem prometnom položaju (blizina Rijeke i Istre), međutim nepostojanje trajektnih veza (prvi trajekti prometovali od 1960. i to samo ljeti/Cres-Rabac;/od 1964. stalna linija Porozine-Rijeka; od 1969. uspostavljen glavni trajektni pravac Porozine-Brestova) i zaobilaznjem brzih brodskih pruga Cres se i nadalje nalazio odvojen. Turistička valorizacija još je bila nedovoljna, a cresko brodogradilište zapošljavalo je u prosjeku ispod sto radnika. Ipak to je vrijeme intenzivnijeg naseljavanja grada, u kojem je za razliku od Malog Lošinja godine 1971. živjelo 60% autohtonog stanovništva. Glavnina došljačkog stanovništva prispjela je u grad Cres upravo u tom međupopisnom desetljeću (325 imigranata) pa iz toga možemo izračunati i broj otišlih Crešana (353). Cres se tada grupira u E4 eksodusni tip, što znači da je imao ukupno i prirodno kretanje negativno, dok je stopa prirodnog pada bila manja od ustanovljene stope ukupnog smanjenja stanovništva.

Grad- relikv Osor u ovoj je grupi naselja imao najveći udio domaćeg stanovništva i jedan je od rijetkih otočnih naselja koja tada imaju pozitivni migracijski saldo, kojim je anulirao nepovoljno prirodno kretanje. Svrstava se u imigracijski tip I3, kojega karakterizira povećanje broja stanovnika, unatoč negativnom prirodnom kretanju. U ovom slučaju stopa popisom ustanovljenog povećanja manja je nego stopa prirodnog pada.

Kako su sva naselja otoka Lošinja smještena neposredno uz samu morskobalnu, analizirajući demografske procese otoka, istovremeno govorimo o obalnim naseljima. Situacija je različita na otoku Cresu. Tamo ima više naselja u unutrašnjosti otoka, i premda su zračnom udaljenošću bliza morskoj obali, njihova se maritimnost u većini slučajeva isključuje. Od creskih naselja samo je šest obalnih (Osor, Cres, Martinšćica, Miholašćica, Valun i Merag). Ta otočna mikrorazdioba povijesno, gospodarski i demografski vrlo je značajna. Iako mala, udaljenost naselja od mora predstavljala je vjekovnu izoliranost, preduvjet razvoja specifičnih gospodarskih djelatnosti (drvarstvo, ugljenarstvo i dr.), a u novije vrijeme ostanak u "turističkoj sjeni".

Poseban oblik obitavanja i gospodarske djelatnosti predstavljaju "stanovi" ili "stancije", osamljena imanja sa jednom ili nekoliko kuća i gospodarskim zgradama smještenim u plodnim fragmentima. To su tipovi obiteljske ekonomije, koja je u prošlosti otoka bila vrlo važna u opskrbi hranom obalnih naselja. Napuštanje ovih lokaliteta jedan je od specifičnih uzroka depopulacije pojedinih naselja otoka Cresa, statistički zbog toga što se ove naseobine priključuju većim, gravitirajućim, premda se promjena kretanja prvenstveno odnosi na izumiranje "stancija".

Brojnost naselja u unutrašnjosti otoka Cresa znatno nadmašuje ona obalna (23 prema 6), iako su udjelom pučanstva inferiorna (godine 1961. 46,4%; godine 1971. 38,2%). Devetnaest ih je pripadalo eksodusnom tipu E4, što znači da je opći trend kretanja ukupne populacije bilo izumiranje.

Dva naselja obilježava minimalni pozitivni migracijski saldo, na temelju čega Vrana jedina bilježi porast od svih naselja ove skupine. Preostala naselja, karakteriziraju blaže varijante eksodusnih modaliteta.

Prirodno kretanje stanovništva ove skupine naselja neposredni je odraz nepovoljne starosne strukture, ali i zanemarihog useljavanja. Poznato je da se zbog mladosti imigracijskog kontingenta povećava stopa nataliteta, a smanjuje stopa mortaliteta. Mortalitet stanovništva koje je obitavalo u unutrašnjosti otoka Cresa bilo je u svim naseljima iznad 10‰o godišnje, što govori o ubrzanom izumiranju, a prosječna stopa nataliteta od samo 6,4‰o godišnje ukazuje na izuzetno nisku reprodukciju. Kao kuriozitet u sferi nataliteta možemo istaći slučaj triju naselja u kojima u cijelom desetljeću nije zabilježeno nijedno rađanje. Suprostavivši stopi nataliteta vrlo visoku prosječnu stopu mortaliteta (17,2‰o) dobiva se prirodni pad stanovništva od - 10,8‰o. I bez udjela negativnoga migracijskog salda očito je da bi biološke komponente determinirale smjer ukupnog kretanje koji streml, nažalost, ubrzanom izumiranju naselja u unutrašnjosti otoka.

Neusporedivo snažnija komponenta depopulacije ovog prostora bio je negativni migracijski saldo. Budući da je imigracija sporadična pojava, kada govorimo o migracijskom saldu slobodno možemo govoriti o emigraciji, a ponegdje o pravom egzodusu. U ovom razdoblju naselja u unutrašnjosti mehaničkim odljevom izgubila su 496 stanovnika, a to pokazuje da je svaki četvrti stanovnik u promatranih deset godina napustio svoje rodno selo. Kako je pravilo da u migracijskom kontingentu sudjeluje mlađa, obrazovanija i inventivnija populacija, ne treba sumnjati da su naselja ovih geografskih značajki tada doživjela pravi demografski slom, kako u kvantitativnom, tako i u kvalitativnom smislu. Čak i pretpostavka da naselja koja su locirana uzduž otočne magistrale imaju blaži negativni migracijski saldo nije potvrđena, a to znači da se proces depopulacije mora dovesti u kompleksne međuodnose s pojavama litoralizacije, deruralizacije, deagrarizacije, afirmacijom novih smjerova europske migracije, ekspanzijom turizma, općim težnjama obrazovanja i specijalizacije itd.

Kretanje stanovništva obalnih naselja uvelike je determinirano prevladavajućim demografskim procesima dvaju glavnih otočni aglomeracija. Kako sva naselja lošinjskog područja svrstavamo u grupu obalnih naselja možemo zaključiti da je ovo vrlo nepovoljno razdoblje demografskog razvitka lošinjskih naselja. Naime, na otoku Lošinju samo Mali i Veli Lošinj ne depopuliraju, dok sva ostala imaju ekstremnu depopulaciju, pa i izumiranje (Male Srakane ostaju samo sa dva žitelja). Sam otok svrstava se u eksodusni E3 tip, što znači da, unatoč padu ukupnog broja stanovnika još zadržava pozitivno prirodno kretanje, koje je znatno manje od negativnog migracijskog salda. Izuzevši Mali i Veli Lošinj, sva naselja imaju značajke tipa E4 to jest tendenciju izumiranja.

Šest obalnih naselja otoka Cresa imala su blagu depopulaciju koju je tvorio negativni migracijski saldo relativno manji nego na Lošinju, dok je prirodno kretanje imalo negativni predznak (-2,5‰o). To znači da je mortalitet (13,1‰o) prevladao u odnosu na stopu nataliteta (10,6‰o). Najgore demografsko stanje jest u priobalnom naselju Meragu koje je sa 50 stanovnika godine 1961. opalo na samo dva žitelja godine 1971., i zapravo da je već izumrlo. Naravno nove pretpostavke za revitalizaciju nastupit će otvaranjem najznačajnijeg trajektnog pristaništa za otočje Cres i Lošinj devedesetih godina, međutim, najnoviji popis pučanstva ovo će naselje tretirati bez stanovnika. U slučaju Martinšćice mogu se uočiti imigracijske tendencije, koje neće biti dovoljne da spriječe umjerenu depopulaciju. U ovom naselju demografska erozija nije značajnijih razmjera što će (uz imigraciju u turističko naselje) ipak sačuvati biološku bazu budućem demografskom razvitku.

Od svih tretiranih skupina naselja u ovom razdoblju pravi demografski kolaps proživljavaju otoci lošinjskog arhipelaga. U deset međupopisnih godina broj stanovnika opao je gotovo na trećinu. Osim u Iloviku, na svim preostalim otocima broj stanovnika smanjio se za više od polovine (1971/1961.: Unije-41,4%; Vele Srakane-18,5%; Male Srakane-11,8%; Susak-26,9%). Koje dimenzije ima depopulacija na otocima lošinjskog arhipelaga može ilustrirati primjer otoka Suska. Naselje ovog otoka godine 1961. imalo je 1199 stanovnika, i bilo je drugo po veličini u lošinjskom otočnom sustavu (odmah iza Malog Lošinja). Usljedila je toliko snažna depopulacija da je otok 1971. brojio 323 stanovnika, ili četvrtinu broja što ga je imao pred deset godina. Tada je Susak pao na četvrto mjesto po broju stanovnika. Poznavajući starosnu strukturu, pojava dobiva još drastičnije dimenzije, kako na demografskom tako i na ostalim, naročito gospodarskim područjima.

Glavne značajke demografskog razvitka sljedećeg međupopisnog razdoblja (1971. do 1981.) bilo je nastavljanje procesa depopulacije naselja otoka Cresa i smanjenje ukupnog broja njegovih žitelja, dok lošinjski dio općine bilježi porast broja stanovnika. Dvadeset i pet naselja otoka Cresa i sedam naselja otoka i otočne lošinjske skupine depopuliraju. Jedno naselje izumire (Merag), a Male Srakane samo su teoretski još naseljene (dva stanovnika). Međupopisna stopa pada broja stanovnika otoka Cresa od -1,1% godišnje (što je manji pad nego u prethodnoj međupopisnoj deceniji) smanjila je udio ovog otoka u ukupnoj populaciji kvarnerskih otoka na 8,0%, dok je progresivni razvitak Lošinja, uz stopu godišnjeg porasta broja stanovnika od 1,3%, povećao participaciju unutar kvarnerskog arhipelaga sa 16,5% (1971.) na 18,1% 1981.

U promatranim skupinama naselja pozitivna kretanja zabilježena su u gradskim naseljima, obalnim naseljima, otoku Lošnju, i na kraju, cjelokupnom cresko-lošinjskom području, dok su depopulirali otoci lošinjskog arhipelaga, osobito naselja u unutrašnjosti Cresa, te sveukupno otok Cres.

Od gradskih naselja, dva otočna središta Mali Lošinj i Cres (prvi put u ovom stoljeću) ostvaruju porast broja svog pučanstva, dok Osor, istina demografski gotovo beznačajan, depopulira. Znakovito je da oba otočna središta imaju pozitivni prirodni prirast i pozitivni migracijski saldo. Dimenzije su prirodnog prirasta Malog Lošinja takve da anuliraju denatalitete prisutne na svim preostalim naseljima Lošinja. Međutim, biološke kvalitete reprodukcije grada Cresa bile su nedovoljne u sprečavanju općeg creskog denataliteta. Od komponenata depopulacije za demografski razvitak Osora značajniji je prirodni pad stanovništva, nego negativni migracijski saldo. Promatrajući međudnose prirodnog, mehaničkog kao i ukupnog kretanja stanovništva, dva centralna otočna naselja svrstavaju se u imigracijski tip II, što podrazumjeva pozitivni predznak navedenih kretanja pri čemu je stopa popisom ustanovljenog povećanja veća od stope prirodnog prirasta. Osor pripada najrasprostranjenijem egzodusnom otočnom tipu E4, a to znači da mu je demografska tendencija izumiranje populacije.

Prirodno kretanje u gradovima teklo je u približnim konstelacijama kao i u prethodnom razdoblju. Radikalna promjena bilo je povećanje stope nataliteta u gradu Cresu na 15,9‰, što je doprinjelo prirodnom porastu, jer je u međuvremenu stopa mortaliteta čak povišena na 13,7‰. U Malom Lošnju neznatne su promjene u odnosu komponenata prirodnog prirasta, koje su omogućile podržavanje jednog perspektivnog biološkog modela, čija je osnovna značajka godišnji prirodni prirast koji varira oko 10 promila.

Sedamdesetih godina stanovnici gradova Cresa i Lošinja manje iseljavaju nego što je opći trend u Hrvatskoj, jer ti otoci postaju atraktivni lokaliteti, kako za svoje seosko stanovništvo, tako i za imigrante iz Hrvatske, i još više za građane drugih republika. Takvi procesi odrazili su se u relativno visokoj stopi imigracija i pozitivnom migracijskom saldu. Istovremeno, područje cresko-lošinjske općine (njegova je specifičnost, između ostalog i postojanje dvaju centara) odgovara jednom opće prihvaćenom regionalnom modelu depopulacije u Hrvatskoj, a taj je porast broja stanovnika općinskog centra, nasuprot depopulaciji općine koja nastaje bilo odlaskom seoskog stanovništva u centar ili iseljavanjem iz općine.

Od obalnih naselja otoka Cresa, uz već prikazano kretanje stanovništva u Cresu i Osoru, u Miholašćici broj stanovnika, zahvaljujući pozitivnom migracijskom saldu, raste, dok Valun i Martinšćica nose značajke tipa E4. Naselje Merag ostalo je bez stalnog stanovništva, a relativnu živost osjeća tek za blagdana.

Broj stanovnika u unutrašnjosti otoka Cresa u promatranih deset godina smanjio se gotovo za jednu trećinu. Izuzevši jednog (Loznati), sva naselja depopuliraju, a kod svih je učestalija pojava umiranje nego rađanje. Proces izumiranja zorno prikazuje statistički podatak da čak u deset naselja u međupopisnom razdoblju nije rođeno dijete, a u četiri samo jedno novorođenče. Beli, Loznati i Filozići imaju pozitivni migracijski saldo, što ih svrstava u imigracijski model demografskog razvitka, gdje Loznati nose oznaku I1. Slične tendencije kretanja u malom naselju Loznati, kao što se zatiču u gradu Cresu ne iznenađuju, zato jer je ovo naselje susjedno Cresu, pa je vjerojatno olakšana dnevna migracija, bez potrebe planiranja preseljenja. Preostala naselja unutrašnjosti otoka Cresa imala su negativni migracijski saldo i denatalitet, što znači da su u pravilu već drugo međupopisno razdoblje svrstana u tip E4.

Poboljšana prometna povezanost otoka s kopnom, elektrifikacija, bolji promet za naselja u unutrašnjosti otoka nisu predstavljala presudni čimbenik antidepopulacijskog djelovanja. Sezonski utjecaj turizma, koji se ograničavao na priobalnu ponudu, nije bitno utjecao na prihode stanovništva turistički izuzetno atraktivnih naselja u unutrašnjosti (Lubenice, Beli i dr.) koja su predstavljala samo izletničku destinaciju turističkih agencija, što nije pridonijelo novim oblicima turističke ponude. Najčešće zanimanje stanovništva ovih naselja i nadalje je bila poljoprivreda. Čak u tri naselja nema ni jednog stanovnika aktivnog izvan ove djelatnosti. Povećanje prosječne starosti, kako ukupnog stanovništva, tako i poljoprivrednog, kao i ostalih posljedica depopulacije značajno je utjecalo na promjenu obradivosti površina, u smjeru povećanja pašnjakih i neobrađenih površina.

Logična posljedica izuzetno visokog mortaliteta (20,2‰), te minimalnog nataliteta (3,8‰) bio je prirodni pad od 16,4‰ na godinu. Približni utjecaj denataliteta na depopulaciju imao je negativni migracijski saldo, jer je ovaj tip naselja prevladavanjem emigracije u odnosu na imigraciju izgubio 215, a denatalitetom 188 stanovnika.

Rangirajući dinamiku i posljedice depopulacije, najugroženija skupina naselja, osim naselja u unutrašnjosti Cresa, jesu mali otoci lošinjskog arhipelaga. Na ovim otocima već je gotovo iscrpljena potencijalna emigracijska jezgra, pa prirodno kretanje velikim dijelom determinira demografsku regresiju. U posljednjih trideset godina niti jedno otočno naselje nije

imalo razdoblje pozitivnog smjera ukupnog kretanja stanovništva. U međupopisnom razdoblju 1971. - 1981. prirodni pad stanovništva gotovo je bio dvostruko veći od negativnog migracijskog salda. Vitalnu sliku lošinjskog arhipelaga ističe stopa prosječnog godišnjeg mortaliteta od 26,1‰, a to znači da je u tom vremenu svaki četvrti stanovnik ovog područja umro. Rađanje je bilo vrlo rijetko. To pokazuje i prosječna stopa nataliteta od 7,2‰. Susak, najmnogoljudskiji otok ove skupine koji je u prethodnom razdoblju gotovo desetkovao broj, naročito aktivnog stanovništva, sada depopulira isključivo pod utjecajem negativnih posljedica depopulacije, dakle ubrzanog starenja populacije. Iscrpljenost emigracijskog kontingenta vidi se u negativnim vrijednostima migracijskog salda koje iznosi, za ovaj otok u usporedbi s prethodnim razdobljem, gotovo zanemarivih -9 stanovnika. Ovaj broj u prethodnom desetljeću bio je -753 stanovnika i svrstava otok i njegovo jedino naselje u najdepopulirajuće među svim jadranskim otocima.

Rezultati popisa pučanstva godine 1991. govore da je na ovom otočnom prostoru došlo do bitnih kvantitativnih promjena od popisa 1981. Na oba otoka, Cresu i Lošinju zabilježen je porast broja stanovnika. Dok je pozitivni trend na otoku Lošinju već uočen sedamdesetih godina, zaustavljanje depopulacije prvi je slučaj za sveukupno cresko otočno stanovništvo u posljednjih šezdeset godina. Minimalni porast broja stanovnika rezultat je rasta stanovništva u naselju Cres, ali relativno značajnije pozitivne promjene registrirane su i u Martinšćici i Puntu Križu. U naseljima otoka Lošinja i njemu pripadajućeg arhipelaga porast stanovnika zabilježen je u naseljima samog otoka (izuzevši blaga pada u Nerezinama), dok su sva naselja malih okolnih otoka depopulirala. Porast broja stanovnika otoka Cresa za 0,2% u posljednjem desetljeću bio je manji nego u svih ostalih kvarnerskih otoka, a posebno u usporedbi sa susjednim Lošinjom (1,8%). Stoga je i udio Cresa u ovom arhipelagu smanjen na 7,1%, što je najmanji udio od drugog svjetskog rata do danas, dok je porast udjela stanovništva Lošinja nastavljen, tako da je 1991. iznosio već 18,9%.

Premda rezultate posljednjeg popisa pučanstva teže uspoređujemo s nekim prethodnim (veći broj iseljenog stanovništva ovom prilikom evidentiran je kao stalno stanovništvo otočnih naselja zbog patriotskih i praktičnih razloga), sigurno je da je na Cresu (na Lošinju se to dogodilo već u prethodnim međupopisnim razdobljima), sveukupno gledajući, zaustavljeno masovno iseljavanje. Razlozi su biološke i gospodarske naravi. Iscrpljenost potencijalnog emigracijskog kontingenta velikim se dijelom odnosi na ruralna područja, gdje osim u nekim naseljima nije bilo osjetnog iseljavanja. Osam naselja imala su pozitivni migracijski saldo. Kao antiemigracijske čimbenike možemo navesti društveno-gospodarsko stanje (sveopća društveno-gospodarska kriza) u Hrvatskoj i njezinim glavnim imigracijskim centrima, koja se osobito ogleda u porastu nezaposlenosti, infrastrukturnim problemima, porastu životnih troškova, a nasuprot tome u razvoju svijesti o ekološkim prednostima otočnog života.

Gradski centri otočja okosnica su pozitivnih trendova demografskog razvitka. Broj stanovnika u Malom Lošinju u ovom razdoblju porastao je za 25,2%, a u gradu Cresu za 15,3%. U Osoru je također zabilježen porast broja žitelja, i to za 14,3%. Dakle, ovo je prvo promatrano razdoblje da je u svim gradskim naseljima zabilježen porast stanovništva. Rast je rezultanta snažnoga sve očitijeg pozitivnog migracijskog salda u sva tri naselja, ali i sve prisutnijeg prirodnog prirasta Cresa, što ukazuje da je imigracijski kontingent unio u reprodukciju

ovog grada snažniji utjecaj vitalnih značajki reprodukcije. U vrijeme negativnog migracijskog salda (1961-1971.) Cres je imao i prirodni pad. Znači da su sada već nastupile sekundarne posljedice revitalizacije. Migracijski saldo u Malom Lošinj bio je utjecajni u rastu ukupnog broja stanovništva, međutim to ne znači da je došlo do značajnijih promjena u obje komponente reprodukcije. Natalitet se i nadalje zadržava na oko 17 do 18 promila godišnje, a imigracijski utjecaji pomlađivanja populacije rezultirali su čak blagim smanjenjem stope mortaliteta. U gradu Cresu, bitnije promjene događale su se u sferi mortaliteta koji je pao na prosječnu godišnju stopu 10,3‰, dok je natalitet blago smanjen u usporedbi sa prethodnim međupopisnim desetljećem.

Otočni centri zadržali su iste imigracijske oznake (II), dok su promjene u mehaničkom kretanju populacije Osora, utjecale da iz emigracijske grupe, transformira ukupno kretanje u skupinu imigracijskih naselja tipa I2.

Ovaj međupopisni period afirmirao je u demografskom segmentu proces litoralizacije. Već smo istakli revitalizirajuće značajke priobalnih (ali ne malootočnih) naselja otoka Lošinja. Možda još valja istaknuti prekid šezdesetgodišnjeg kontinuiranog opadanja broja stanovnika Čunskog i Jakova, te sve prisutnije imigracijsko značenje Velog Lošinja.

Za creska obalna naselja trendovi su gotovo identični (radili se o popisu stanovništva vlasnika kuća za odmor?). Cres, Osor, Valun, Martinšćica ovim popisom bilježe veći broj žitelja nego u prethodnome, a Miholašćica smanjuje svoj broj tek za dva stanovnika. Impresivan je porast Martinšćice od 40%, što je isključiva zasluga pozitivnoga migracijskog salda. Potvrda specifičnih promjena koje djelomice dovodimo u vezu sa spomenutim metodološkim problemima jest negativni prirodni prirast svih obalnih naselja otoka Cresa (izuzevši istoimeni grad) tako da ova naselja označavamo višim indeksima imigracijskog tipa. Kod ovih naselja prisutna je blaža regeneracija imigracijom.

Obalna naselja Cresa nisu imala visoki prirodni prirast (3,6‰). U apsolutnom smislu bitni je utjecaj imala biodinamika u gradu Cresu. To se naročito odnosi na natalitet, koji je ovdje bio viši nego u ostalim creskim priobalnim naseljima, dok je prevladavanje mortaliteta odredilo negativni predznak prirodnom kretanju manjih obalnih naselja.

Za razliku od obalnih, naselja u unutrašnjosti otoka Cresa, depopuliraju osim Punta Križa, i sve više poprimaju litoralno značenje, te gotovo stanciju Važiminc. Teško je reći koja komponenta negativnog kretanja prevladava: mehanička ili biološka jer su obje prisutne. Ocjenjujemo da je ovo razdoblje demografski najteže u relativno većim creskim naseljima: Orlecu, Belom, Štivanu. Orlec je izgubio dvije petine stanovništva 1981., uz sličnu participaciju obje negativne komponente. Takve proporcije prisutne su i u ostala dva naselja, u kojih se u deset godina stanovništvo broćano prepolovilo.

I nadalje se širi broj naselja u kojima nema rađanja (I1) pri čemu se ovaj najnepovoljniji demografski kuriozitet događa u sedam naselja već punih dvadeset godina. Mortalitetom je izgubljeno više od četvrtine stanovništva, a rijetka rađanja tek simbolično nadomješćuje česta umiranja. Zato ne iznenađuje prirodni pad koji je približan stopi mortaliteta.

Kakva je pak demografska zbilja na malim otocima lošinjskog arhipelaga?

Ukoliko ne bismo poznavali starosnu strukturu ovih otoka mogli bismo prihvatiti tvrdnju da se na Iloviku i Unijama odvija umjerenija depopulacija, dok su na najbrojnijem Susku i gotovo već izumrlim naseljima Srakana ne naziru antidepopulacijski elementi. Naime, Ilovik i Unije imali su pozitivni migracijski saldo, dok se na preostalim otocima depopulacija razvijala pod utjecajem obiju nepovoljnih komponenata. Naročito visoke negativne vrijednosti poprimao je mortalitet, a godine niskog nataliteta doprinjele su nastanku stope negativnoga prirodnoga kretanja od 17,1%. Unatoč vrlo nepovoljnom demografskom stanju na ovim prostorima, činjenica pojave prvog pozitivnog migracijskog salda arhipelaga, daje trunak nade o eventualnoj revitalizaciji.

I na kraju, možemo zaključiti da je osnovna značajka demografskog razvitka otočja Cresa i Lošinja raširenost depopulacije, koja je poglavito zahvatila naselja u unutrašnjosti otoka Cresa i male otoke lošinjskog arhipelaga, dok se u novije vrijeme naselja priobalja u kojima dominiraju gradovi, naglo revitaliziraju. Otok Lošinj, po brojnosti žitelja sada se nalazi u položaju što ga je imao neposredno nakon drugoga svjetskog rata, dok tako nisku razinu broja stanovnika kao što je imao u prethodna dva popisa, otok Cres nije registrirao otkako se vode redoviti službeni popisi. Mogućnost revitalizacije primarno omogućuje pozitivni migracijski saldo, što govori o "otvorenosti" cresko-lošinjske populacije. Istovremeno konstatirali smo i snažna emigracijska strujanja s otoka koja se u novije vrijeme ublažuju.

LITERATURA:

1. Friganović, Mladen: Uzroci i posljedice demografskih promjena u SR Hrvatskoj 1961-1971, IDIS, Zagreb, 1973.
2. Korenčić, Mirko: Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971. JAZU, knjiga 54, Zagreb, 1979.
3. Lajić, Ivan: Stanovništvo dalmatinskih otoka, Consilium i Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992.

IZVORI:

1. Dokumentacija 553, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1984.
2. Dokumentacija 881, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1992.
3. Dokumentacija Republičkog zavodaza statistiku u Zagrebu: Dob i spol po naseljima, za 1961, 1971, 1981. i 1991. godinu.
4. Dokumentacija Republičkog zavoda za statistiku iz Zagreba, Tablice rođenih i umrlih po naseljima za razdoblje od 1962. do 1991. godine.
5. Dokumentacija katastarskih općina u Cresu i Malom Lošinjju za razdoblje 1971. do 1991. godine.
6. Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Migraciona obeležja, rezultati po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1973.

THE INFLUENCE OF MIGRATION ON RECENT TOTAL POPULATION TRENDS IN THE CRES - LOŠINJ AREA

SUMMARY

Depopulation has been one of the most frequent demographic processes on the Adriatic islands in this century. However, within this broad archipelago we can distinguish island subgroups in which depopulation has reached levels of extinction, and we can also find individual islands and island groups which show signs of revitalization. Such is the case of the island group Cres-Lošinj, which had recently shown an increase in population growth. This change has primarily been the result of a positive migration balance in the islands centres, and also in the main coastal settlements, while depopulation is still the case in the internal island areas and in small islands. This paper examines to what degree migration has effected the overall population trends in various individual settlement clusters in the island group of Cres and Lošinj in the past thirty years.